

PALMIPUUDEPÜHA AD 2020

Js 50:4–10 (Fl 2:5–11; Jh 12:1–8)

4 Issand JUMAL on mulle andnud õpetatud keele, et ma oskaksin vastata väsinule, virgutada teda sõnaga. Ta äratab igal hommikul, Ta äratab mu kõrva, et ma kuuleksin õpilaste kombel.

5 Issand JUMAL avas mu kõrva ja ma ei ole vastu pannud, ma ei ole taganenud.

6 Ma andsin oma selja peksjaile ja põsed neile, kes katkusid karvu, ma ei peitnud oma palet teotuse ja sülje eest.

7 Issand JUMAL aitab mind: seepärast ma ei jäänud häbisse, seepärast ma muutsin oma näo otsekui ränikiviks, sest ma teadsin, et ma ei jää häbisse,

8 et mu õigusemõistja on ligidal. Kes tahab minuga riielda? Astugem üheskoos ette! Kes on mu vastane? Tulgu ta mu juurde!

9 Vaata, Issand JUMAL aitab mind! Kes võib mind süüdi mõista? Vaata, nad kõik kuluvad nagu rüü, koi sööb nad.

10 Kes teist kardab ISSANDAT, see kuulgu Tema sulase häält; kes käib pimeduses ja kel puudub valgusekuma, see lootku ISSANDA nime peale ja toetugu oma Jumalale.

Sissejuhatus

Prohvet Jesaja tegutses Juuda kuningate Ussija, Jootami, Aahase ja Hiskija päevil (Js 1:1), s.t 8. sajandi teisel poolel (umbkaudu ajavahemikus 740–686) enne Kristuse sündi. Tegemist oli Assüüria impeeriumi tõusuajaga, mille tulemusena aastal 722/721 hävitati Iisraeli kuningriik ning aastal 701 allutati ka Juuda kuningriik Assüüria ülemvõimule. Jesaja näeb selle keskse põhjusena Iisraeli taganemist Jumalast, mille tulemuseks ongi jumaliku karistusena Jumala rahvast tabav häving välisvaenlaste käe läbi. Jumala eesmärgiks ei ole oma rahvast lõplikult hävitada, vaid teda karistuse abil puhastada, uuendada ja taas üles ehitada.

20. sajandi kriitiline piibliteadus on olnud üsna ühel meelel prohvet Jesaja raamatu jagamisel kolmeks erinevasse ajastusse kuuluvaks osaks: peatükid 1–33 – Proto-Jesaja; peatükid 40–55 – Deutero-Jesaja; peatükid 56–66 – Trito-Jesaja. Ajaliselt paigutuks neist esimene ajaloolise prohvet Jesaja tegutsemisaega, teine Paabeli vangipõlve aega (6. sajandi esimene pool ja keskpaik eKr) ning kolmas vahetult eksiilist naasmise järele (6. sajandi teine pool eKr).

Jättes kõrvale arutelu raamatu (ja selle võimalike osade) autorluse üle¹ on selge, et mitte ainult alates 40. peatükist, vaid ka varasemates peatükkides sisalduvaid ettekuulutusi

¹ Sest miks peaks olema võimatu uskuda, et 8. sajandil eKr elanud prohvet oleks võinud kuulutada ette kakssada aastat hiljem toimunut?

Iisraeli päästmise ja Jeruusalemma taastamise kohta on igati asjakohane seostada Paabeli vangipõlvest tagasipöördumise ajaga.

Eriti alates Jesaja raamatu 40. peatükist lisandub päästekuulutusele universaalne mõõde. Jumal on kogu loodu Jumal ja Looja ning kõik liha on Tema ees justkui rohi, mis kuivab ja kaob. Nagu Tema käsule alluvad kõik rahvad (nendena, keda karistatakse ning kelle kaudu Jumal ise oma rahvast karistab), nii on Tema päästeegi mõeldud viimselt kõigile rahvastele kuni ilmamaa ääreni. Eeskätt on prohveti sõnum mõeldud siiski julgustuse ja troostina Jumala oma armastatud Siionile, s.t Iisraeli rahvale.

Nn Deutero-Jesaja raamatu (Js 40–55) oluliseks osaks on Issanda [kannatava] sulase (עבד יהוה) laulud Js 42:1–4; 49:1–6; 50:4–10 ja 52:13–53:12.² Esimene neist lauludest kõneleb Issanda sulase valimisest, kutsumisest ja missioonist: «Ma olen pannud oma Vaimu tema peale, tema toob rahvaile õiguse... ma kaitsen sind ja panen sinu rahvale lepinguks, paganaile valguseks, avama pimedate silmi, vabastama vange vangistusest, pimeduses istujaid vangikojast.» (Js 42:1.6–7)

Issanda sulase valimisest ja kutsumisest kõneleb ka teine laul, ent erinevalt esimesest pigem sulase enda seisukohalt: «Issand on mind kutsunud emaihus, alates mu emaüasast on Ta nimetanud mu nime.» (Js 49:1) Talle antud ülesandena näeb Issanda sulane nii Iisraeli kogumist ja taastamist kui ka Issanda valguse ja pääste viimist paganaile kuni ilmamaa ääreni.

Kolmas ja neljas laul keskenduvad suurel määral Issanda sulase asendavaile ja lunastavaile kannatustele, mis ühelt poolt on tingitud sellest, et tema sõnumit ei taheta kuulda, teisalt aga on justnimelt selleks vahendiks, mille kaudu Jumal nii oma rahvale kui paganaile oma pääste kingib: «Ent tõeliselt võttis ta enese peale meie haigused ja kandis meie valusid. Meie aga pidasime teda vigaseks, Jumalast nuhelduks ja vaevatuks.» (Js 53:4)

Küsimusele, keda Issanda [kannatava] sulase all mõista, võib vastata erinevalt, ja küllap kõik vastused on teatud määral õiged: see võib olla nii kõnelev prohvet ise, mõni teine prohvet või keegi, kellel on oluline roll Iisraeli rahva käekäigu kujundamisel, või kogu Iisrael. Kristliku arusaama kohaselt on tegemist ettekuulutustega Messiast, kes nii oma kuulutuse kui eriti oma kannatuste ja surmaga täidab Jumala valitud rahvale antud töötused ning toob lunastuse kogu maailmale. Seda arusaama kinnitab Kristus ise, omistades endale nii Js 42 kui Js 61 Issanda sulase või Võitu kohta öeldu, rääkimata rohketest Uue Testamendi viidetest kannatava sulase neljandale laulule Js 52:13–53:12.

Keelelisi märkuseid

² Mõned uurijad lisavad viiendana nn Trito-Jesaja raamatusse (Js 56–66) kuuluva Js 61:1–3.

Issand Jumal – originaalis nii siin kui 5., 7. ja 9. salmis יהוה יְהוָה – «Issand JHWH». Ka 10. salmis kasutatakse originaalis sõna «Issand» asemel Jumala nime יהוה .

On...andnud – sõna נתן tähendab eeskätt «andma», «seadma», aga ka «määrama», «[kellegi kätte midagi] usaldama».

Õpetatud – לְמוּדִים – sõna לָמַד tuleneb verbist לָמַד – «õppima», «õpetama», «harjutama» – ning tähendab «õpetatud», «see, keda õpetatakse», «vilunud».³

Et ma oskaksin – לָדַעַת – sõna עָדַת tähendab «teadma», «mõistma», «oskama», «milleski vilunud olema».

Vastata – לָעוֹת – sõna עוֹת tähendab «[kellelegi] appi ruttama/toeks olema».

Väsinule – אָתֵּרֶעַר – sõna יָעַר tähendab «jõuetu», «kurnatu».

Virgutada teda sõnaga – originaalis kuulub sõna עוֹר – «äratama», «virgutama» – järgmise lauseosa juurde, nii et siin on ainult sõna דָּבַר – «sõna». Niisiis tuleks kogu see lauseosa tõlkida: «Et ma mõistaksin toetada kurnatut sõnaga.»⁴

Ta äratav igal hommikul, Ta äratav – יָעִיר בְּבֹקֶר בְּבֹקֶר יָעִיר – sõna עוֹר – «äratama», «virgutama» – näib kuuluvat prohvet Jesaja lemmikute hulka (ta kasutab seda 18 korda) ning ei tähista mitte niivõrd unest äratamist, kuivõrd tegutsemisele ärgitamist, vahel koguni «üles ässitamist» (vrd nt Js 41:2.25). Väljendi בְּבֹקֶר בְּבֹקֶר sõnasõnaline tõlge võiks olla «hommikust hommikusse», mis ei pruugi tähendada mitte niivõrd «igal hommikul», kuivõrd «lakkamatult», «pidevalt», «üha ja üha».

Et ma kuuleksin – לְשָׁמַעַ – sõna שָׁמַע tähendab «kuulma», «kuulatama», «tähele panema», «kuulda võtma», «kuuletuma».

Õpilaste kombel – בְּלִמּוּדֵיהֶם – siin kasutatakse sama sõna, mida salmi esimeses osas: לָמַד – «õpetatud», «see, keda õpetatakse», «vilunud».⁵ Võib-olla sobib siin mõelda näiteks sellele, kui erinevalt kuulevad muusikat koolitatud ja koolitamata kõrv.

³ Niisiis võiksime tõlkida ka «vilunud/osava/ladusa keele» või «teadja keele». Sõna לָמַד võib tõlkida ka «õpilane» (vrd Js 8:16).

⁴ Või nagu 1739. aasta tõlkes: «...et ma moistan sellega, kes wässinud, öigel aial sanna räkida.»

⁵ 1739. aasta tõlge on siin järjekindlam: «...on mulle kele annud, mis neil on, kes hästi õppetud... ta ärratab mo kõrwa, et ma kulen kui need, kes hästi õppetud.»

Vastu pannud – מְרִיתִי – sõna מָרָה tähendab nii [pigem passiivselt] «vastu panema», «tõrkuma», kui ka [aktiivselt] «vastu hakkama», «mässama».

Ma ei ole taganenud – אָחוּר לֹא נִסְוֵגְתִי – «ma ei ole tagasi pööranud».⁶

Oma selja – גָּי – sõna גָּו – «selg» – tuleneb verbist גָּאָה – «üles tõusma», «üles kasvama» «üles sirutuma», tähistades ülekantult ka uhkust, kõrkust. Niisiis tähendab oma selja painutamine ja peksta andmine ka alandust.⁷

Peksjaile – לְמַכִּים – sõna נָכָה tähendab vahel ka «maha lööma», ent tähistab enamasti taolist peksmist, mille eesmärgiks on pigem haiget teha (ning seeläbi ka korrale kutsuda või karistada).

Neile, kes katkusid karvu – לְמַרְטִים – sõna מָרַט tähendab eeskätt «siledaks tegema», siit tulenevalt ka «[karvu] välja katkuma». Antud pilt ei kõnele ilmselt mitte ainult habemekarvade väljakitkumisega tekitatavast valust, vaid ka – habemele kui mehelikkuse ja au sümbolile mõeldes – alandamisest ja häbistamisest (vrd ka s. 7).

Teotuse...eest – מִכְלָמוֹת – sõna כָּלְמָה tuleneb järgmises salmis kasutatud verbist כָּלַם – «solvama», «häbistama», «alandama», «häbistatud olema», «alandatud olema» «kimbatuses olema» – ning tähendab «teotus», «[avalik] häbistamine», «halvakspanu», «solvang».

Aitab mind – יַעֲזָרֵנִי – originaalis kasutatakse siin *imperfekti*, mida võib mõista kas tulevikuna või – tõenäolisemalt – juba toimuva ning jätkuvalt kestva tegevusena.

Muutsin – שִׁמַּתִּי – sõna שׂוּם tähendab «seadma», «panema», «asetama», ka «[millekski] muutma».

Oma näo – פָּנַי – kui eestikeelne «nägu» on seotud verbiga «nägema», siis heebrea פָּנִים – «nägu», «pale» – tuleneb verbist פָּנָה – «[kellegi poole] pöörduma/pööratud olema».

Otsekui ränikiviks – כָּחֲלָמִישׁ – sõna חֲלָמִישׁ – «ränikivi», «tulekivi» – tuleneb tõenäoliselt verbist חָלַם, mille üheks tähenduseks on «tugev/kõva olema».

Sest ma teadsin – וָאֲדַע – võib tõlkida ka «ja ma tean». Sõna וָדַע tähendab «teadma», «tundma», «ära tundma», «[ära] nägema», «mõistma».

⁶ See väljend viitab lahingus taganemisele või saadud ülesande täitmata jätmisele (deserteerumisele).

⁷ Vrd Js 51:23: Ja ma annan selle kätte su piinajaile, kes ütlesid sulle: «Kummarda, et saaksime sinust üle käia!» Sa andsidki oma selja maaks ja käijatele tänavaks.

Et ma ei jää häbisse – אֲבוֹשׁ כִּי־לֹא – õigupoolest «et ma ei pea [häbi pärast] kahvatama».⁸

Mu õigusemõistja – מְצַדִּיקִי – «see, kes mind õigeks teeb», «see, kes mulle õiguse toob», «see, kes mind õigeks mõistab».

Kes tahab minuga rielda – מִי־יִרִיב אִתִּי – sõna רִיב tähendab «riidlema», «nõudma», «noomima», «kaebama/kaebust esitama», «tülitsema»

Kes on mu vastane – מִי־בָעַל מִשְׁפָּטִי – sõna-sõnalt «kes on mu õiguse [üle] isand[aks]». Sõna בָּעַל tähendab «omanik», «peremees», «isand». Sõna מִשְׁפָּט tuleneb verbist טָשַׁף – «kohut/õigust mõistma», «valitsema», «juhtima», «karistama» – ning tähistab eeskätt kohtumõistmist ja -otsust, laiemalt igasugust seadust, korraldusi ja seadmisi.

Kardab – יָרָא – sõna יָרָא tähistab nii kartmist kui aukartlikku [religiooset] austamist.

Valgusekuma – נָגַהּ – võib tõlkida ka «[valguse-] sära» või «selgus»⁹. Jesaja kasutab seda sõna mitmel pool ka Jumala kohalolu hiilguse tähistamiseks (Js 4:5; 60:3; 62:1).

Lootku – יָבִטַּח – sõna חֲטַף tähendab «usaldama», «kindel olema», «julge olema».

Toetugu – וַיִּשְׁעַן – sõna שָׁעַן tähendab «nõjatuma», «toetuma», ülekantult «usalduma».

Sisuline analüüs

Issanda [kannatava] sulase kolmas laul Js 50:4–10(11) on otsene vastus peatüki alguses seisvatele etteheitesõnadele, millega Jumal pöördub oma rahva poole, kes ei ole Teda kuulnud ega Tema sõna kuulda võtnud: «Miks ei olnud kedagi, kui ma tuln, ei vastanud keegi, kui ma hüüdsin?» (Js 50:2)

Järgnevalt oma oma vägevusest kõneldes lisab Jumal edasist silmas pidades üsna ähvardavad sõnad: «Ma riietan taevad pimedusega ja annan neile kotiriide katteks.», mida võib tõlgendada ka viimase hoiatusena, et kui Tema rahvas (Tema valitud sulane) eelistab valgusele pimedust ja pulmaehetele kotiriidet, siis saabki nii olema: «Vaata, te olete müüdnud oma süütegude pärast ja teie üleastumiste pärast on teie ema ära saadetud.» (Js 50:1). Siiski ei jäta Jumal siingi kinnitamata valmisolekut oma rahvas lunastada ja päästa: «Ons mu käsi liiga lühike lunastamiseks või ei ole mul jõudu päästmiseks?» (Js 50:2)

⁸ Võib-olla on siin vihje mitte ainult ränikivi kõvadusele, vaid ka värvusele – nagu eesti keeleski öeldakse: «Läks näost halliks!». Niisiis: «Mu nägu on kõva kui kivi, kuid mitte kartusest kahvatu.»

⁹ Vrd 1739. aasta tõlkega: «...kes sures pimmedusses käib, et temmal polle selgust.»

Kuna Iisrael Issanda sulasena on osutunud kurdiks ja pimedaks (vrd 42:18jj), siis astub nüüd esile uus sulane, keda võib esmalt samastada kõneleva prohveti endaga, ent kes viitab selgelt sellele, kes tuleb siis, kui aeg täis saab – s.t kogu inimkonna eest Jumalale kuulekaks saanud, inimeste käte läbi ja nende eest kannatanud ja surnud Messiale.

Prohvet, ja tema suu läbi Issanda tõeline, ustav sulane, vastab Jumala etteheidetele esmalt kinnitusega, et tema kõrvad on Issanda sõnale avatud, ning seejärel, et ta on valmis võtma vastu ka kannatused, mis tulevad tema peale ta ustavuse pärast Jumalale ja Tema sõna kuulutamise tõttu. Viimaks pöördub Issanda sulane nende poole, kes käivad pimeduses, kellel ei ole Jumala ligiolu valgust, kutsudes neid siiski panema oma lootust üksnes Issanda nimele ja toetuma oma Jumalale, hoiatades vastuhakkajaid ja iseendale lootjaid piinade ja hävinguga.¹⁰

Issanda sulase kutsumuse juurde kuulub esmalt see, et ta kuulab ja võtab kuulda, laseb ennast õpetada ja on õpetatud, s.t võimeline õpitud edastama ja teostama: tema keel on osav julgustama väsinut ja toetama kurnatut, tema kõrv on koolitatud kuulma Issanda sõna, et seda teistelegi kuulutada ja ellu rakendada.

Sama möödapääsmatult tähtis on sulase ustavus – vastandina pea alati mässumeelsele Iisraelile. Issanda ustav sulane ei hakka oma läkitajale vastu ega kohku tagasi talle antud ülesannet täitmast, isegi juhul, kui see toob endaga kaasa teotuse, tagakiusamise, kannatused (või koguni surma).

Jumala sulast tabavate katsumuste kirjeldusest võib järeldada, et vähemalt sama piinarikas kui nende põhjustatud valu («ma andsin oma selja peksjaile ja põsed neile, kes katkusid karvu») on nendega kaasnev alandamine ja teotus («ma ei peitnud oma palet teotuse ja sülje eest»). Kõik see ei suuda Issanda sulast aga murda – vastupidi, tema pale on kõva kui ränikivi ega väljenda mingisugust löödud olekut või meelegeid, kuna ta teab, et ta on õige – kuna Issand teeb ta õigeks –, ning kui ta peaks ka kellegagi kohtusse minema, siis on Issand ise tema kaitsja ja aitaja.

Jumala sulase ülesanne on kuulutada Iisraelile (Siionile) Jumala päästet, teda trööstida, aga ka manitseda ja hoiatada. Pääsemise eelduseks on Issanda (ning Iisraeli enda tõelise päritolu – vrd Js 51:1j) juurde tagasi pöördumine, enda Tema valgusest äratada ja juhtida laskmine ning loobumine mitte ainult ebajumalatest ja hirmust rõhujate ees, vaid ka omaenese õigusest ning omaenda jõule (oma läidetava tule valgusele – vrd Js 50:11) toetumisest. Jumala [kannatava] sulase neljas laul Js 52:13–53:12 näitab järgnevalt, millist hinda tuleb tal Iisraeli ülekohtu ja Siioni pääsemise eest maksta.

¹⁰ Kahetsusväärset on lugemiskavas jäetud välja kaheldamatult tekstiteraviku juurde kuuluv Js 50:11: Aga vaata, teie kõik, kes läidate tule, süütate tuliseid nooli, minge oma tule leekidesse ja tuliste noolte keskele, mis te olete süüdanud. Minu käest tuleb see teile, et peate lamama piinades.

Jutluseks

Palmipuudepäha keskmes on Jeesuse saabumine Jeruusalemma (Mt 21:1–9 par), mille meenutamise algab Suure Nädala tähistamine. Läänekiriku tava järgi loetakse Mt 21:1–9 Palmipuudepäha protsessiooni eel, enne palmiokste õnnistamist. Pühapäeva Evangeeliumiks on vanema traditsiooni järgi Kristuse kannatuslugu Mt 26–27 ning Epistlik Fl 2:5–11, nagu ka EELK lugemiskavas (2. lugemisaastaks on alternatiivina antud 2Kr 2:14–17).

Vanakirikliku lugemiskava järgi loetakse Suure Nädala esmaspäeval missal esimese lugemisenä Js 50:5–10 ning Evangeeliumiks on Jh 12:1–9, mis kattub enam-vähem EELK lugemiskava Palmipuudepäha 2. lugemisaastaga. Tõenäoliselt on taoline vahetus tingitud soovist, et traditsiooniliselt esmaspäeval loetud Evangeelium Jeesuse salvimisest jõuaks rohkemate kirikulistenä. Siiski oleks äärmiselt kahetsusväärne, kui neis paigus, kus pole tavaks viia läbi Palmipuudepäha protsessiooni, jääkski Palmipuudepäha traditsiooniline Evangeelium nii 2. kui 3. lugemisaastal lugemata.

Jh 12:1–9 keskseks sõnumiks on Jeesuse surma eelaimus; Tema ennastandvast ristisurmast kõneleb ka Epistel Fl 2:5–11. Alternatiivne Epistel 2Kr 2:14–17 on valitud tõenäoliselt mõttelise seose tõttu Jeesuse triumfaalse saabumise vahel Jeruusalemma ning selle triumfikäigu vahel, milles patu, surma ja kuradi võitnud Kristus meid kui oma päästetuid kõikjale kaasa viib.

Palmipuudepäha Vana Testamendi lugemine on kõigil kolmel lugemisaastal sama – nagu ka alternatiivina antud Sk 9:9–10, mida loetakse 2. lugemisaastal ka advendiaja esimesel pühapäeval. Js 50:4–10 pearõhk on Kristusel kui Jumala kannataval sulasel, kes on kuulekas oma Isale ning täidab Temalt saadud ülesande sellega kaasnevast häbist ja teotusest, süljest ja peksmisest, alandusest ja surmast hoolimata – või pigem, veelgi enam, nagu me Uue Testamendi varal teame, kõige selle läbi, sest Ta «loobus iseenese olust, võttes orja kuju... Ta alandas iseennast, saades kuulekaks surmani, pealegi ristisurmani, seepärast on Jumal tõstnud Ta kõrgemaks kõrgest» (Fl 2:7–9).

Vana Testamendi lugemise kontekst seab meie silme ette ühelt poolt Jumala rahva pea lakkamatu truudusetuse ning sellest tuleneva üha korduva kohtu ja karistuse, millele samal ajal vastandub Jumala väsimatu valmisolek oma rahvas päästa, kui see rahvas vaid oleks valmis Tema häält kuulma ning oma eksitusest ja kurjusest pöörduma.

Vahemeheks Jumala ja Tema rahva vahel on Issanda ustav sulane, kes viimselt oma kannatuste varal teostab jumaliku päästetahte ning toob Iisraelile lunastuse. Aga mitte ainult Iisraelile, vaid ka kõigile teistele rahvastele: «Sellest on vähe, et sa mu sulasena taastad Jaakobi suguharud ja tood tagasi Iisraeli jäägi: ma panen sind paganaile

valguseks, et mu pääste ulatuks ilmamaa ääreni.» (Js 49:6) See tõotus on täitunud Kristuses.

Jutluse võib üles ehitada näiteks järgmiste punktidenä:

1. Nagu prohvet Jesaja päevil, nii läbi kõigi aegade sirutub Jumal inimeste poole, kutsudes neid pöörduma teelt, mis viib hukatusse. Ta läkitab ja kasutab selleks oma sõna ning sulaseid, kes seda sõna kuulutavad ja teostavad. Kui aeg täis sai, saatis Jumal oma tõelise ustava Sulase, oma ainusündinud Poja.
2. Nagu prohvet Jesaja päevil, nii on läbi kõigi aegade olnud inimkonna valdavaks vastuseks Jumalale, Tema sulastele ja prohvetele – paraku ka Kristusele – vastuhakk ja teotus, läbi põimitud sooviga ise tark ja õige olla, Jumalastki paremini (ja võimalikult ilma Temata) hakkama saada – tulemus on alati hukatuslik.¹¹
3. Jumal on sellest hoolimata ustav ja valmis meid päästma. Seda sõnumit on kandnud ja kannavad kõik need Tema sulased, kes on Talle ustavaks jäänud. Ning viimselt on kõik Jumala tõotused täitunud selles ühes tõeliselt ustavas Sulases, «kes on meie, inimeste pärast ning meie õndsuseks alla tulnud taevast ning lihaks saanud Püha Vaimu läbi neitsist Maarjast ja inimeseks saanud, Pontius Pilaatuse ajal ka meie eest risti löödud, kannatanud ja maha maetud ning kolmandal päeval üles tõusnud»¹².

¹¹ Vrd Js 50:11: Aga vaata, teie kõik, kes läidate tule, süütate tuliseid nooli, minge oma tule leekidesse ja tuliste noolte keskele, mis te olete süüdanud.

¹² Nikaia usutunnistus.